

ΟΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΟΥ ΣΤ. ΞΕΝΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΚΑΙ Ο ΣΑΤΙΡΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

*Ιδού λοιπόν, Πανέλληνες, ο Στέφανος ο Ξένος,
κατάχρεος, απένταρος και ξυλοφορτωμένος.
Εγώ, που έγγραφ' άλλοτε «Βρεττανικόν Αστέρα»,
που του Λονδίνου μ' ήξερε η υψηλή η σφαίρα,
που είχα στόλον ακουστόν από τριάντα πλοία,
λίρες στεργλίνες κι άπειρα σιδήρου μεταλλεία,
που της Αγγλίας έμαθα τα ήθη και τους νόμους,
που και στη Σύρα θά 'κανα ατμοτροχιοδρόμους,
να τρέχω τώρα για λεπτά σαν πρόστυχος ζητιάνος,
που έπρεπε τουλάχιστον να ήμουνα Σουλτάνος¹.*

Δεν είναι καθόλου παράξενο που περιγράφοντας έτσι επιγραμματικά ο Γεώργιος Σουρής, στα 1881, τις εντυπωσιακές μεταπτώσεις στις εκδοτικές, κοινωνικές, ναυτιλιακές και κυρίως στις τολμηρές επιχειρηματικές δραστηριότητες του Στέφανου Ξένου, «ξέχασε» να αναφερθεί, έστω και υπαινικτικά, και στις επιδόσεις του εκείνες, για τις οποίες έμεινε τελικά στη μνήμη των μεταγενέστερων. Γιατί βέβαια ο Στέφανος Ξένος (1821-1894) είναι σήμερα γνωστός χάρη στα δυο σημαντικότερα ιστορικά μυθιστορήματά του, τον *Διάβολον εν Τουρκία* και κυρίως την *Ηρωίδα της Ελληνικής Επανάστασεως*². Ο Ξένος όμως εντυπωσίαζε στην εποχή του την ελληνική κοινή γνώμη όχι τόσο με τα μυθιστορήματά του, όσο με τα μεγαλεπήβολα οικονομικά σχέδια με τα οποία —παρά τις αλλεπάλληλες πτωχεύσεις των δικών του επιχειρήσεων— βαυκάλιζε τους συμπατριώτες του, ότι θα έλυne όλα τα οικονο-

1. Γεωργίου Σουρή, *Κυανή Βίβλος της Ελλάδος*, Αθήνα 1881, σ. 15-16.

2. Κων. Ν. Ράδου, *Ο Στέφανος Ξένος και το ιστορικό μυθιστόρημα*, Αθήνα 1917, Κ. Καιροφύλλα, *Η Ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασεως*. Πρόλογος, Αθήνα 1940, σ. 1-20, 'Αγγ. Φουριώτη, «Το νεοελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα», *Ελληνική Δημιουργία*, αρ. 138 (1953) 543· Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, *Το ιστορικό μυθιστόρημα*, ΒΒ, αριθ. 17, Αθήνα 1955, σ. κγ'-κε', 199-200, και, αναλυτικότερα, Απ. Σαχίνη, *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*, Αθήνα 1975, σ. 73-82.

μικά προβλήματα της Ελλάδας³. Ακόμα και τα σύντομα δεικτικά κεντρίσματα του Ροΐδη στον Ασμοδαίο, στα 1874-1876, στρέφονταν περισσότερο στην απόπειρα του Ξένου να ανασυντάξει τη φιλόδοξη Μεταλλευτική του Εταιρεία⁴ και λιγότερο στις προσπάθειές του να επαναλάβει την κυκλοφορία του Βρετανικού Αστέρου⁵, της πρωτοποριακής δηλαδή εφημερίδας, που εξέδιδε με επιτυχία αρχικά (1861-1862) στο Λονδίνο και αργότερα (1891-1892) στην Αθήνα.

Αλλά το ενδιαφέρον του τύπου της εποχής για τις υπό κατασκευήν μεγαλοεταιρείες του Ξένου μοιάζει σχεδόν περιστασιακό, όταν συγκριθεί με τον τεράστιο θόρυβο που ξεσήκωσε με την ανορθόδοξη ανάμιξή του, το 1879, στις ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις για την παραχώρηση της Ηπείρου και της Θεσσαλίας στην Ελλάδα. Είναι περίεργο που το επεισόδιο εκείνο (που μας θυμίζει κάποιες σύγχρονες, εξίσου ανορθόδοξες, διπλωματικές πρωτοβουλίες για τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων) δεν αναφέρεται, απ' όσο μπόρεσα να διαπιστώσω, στη σχετική με το Ηπειροθεσσαλικό Ζήτημα βιβλιογραφία⁶. Και όμως η υπόθεση εκείνη και ο πρωταγωνιστικός ρόλος του Ξένου δεν απασχόλησαν μόνο τον πολιτικό τύπο· τροφοδότησαν, όπως θα δούμε, για αρκετά χρόνια —ακόμα κι όταν το πρόβλημα είχε πια βρει τη λύση του— και το θεματολόγιο των σημαντικότερων από τις πολλές, την εποχή εκείνη, σατιρικές εφημερίδες της Αθήνας.

Η ανάμιξη του Ξένου στο Ηπειροθεσσαλικό δεν ήταν άσχετη με τις πολιτικές φιλοδοξίες που είχε πάντοτε, από τότε που ήταν εγκατεστημένος στην Αγγλία ως τις παραμονές του θανάτου του. Ένα μέρος των δημοσιευμάτων του είναι αφιερωμένο στις αρκετά πρωτότυπες, είναι αλήθεια (μολονότι όχι και τόσο ρεαλιστικές), προτάσεις του για τη λύση ποικίλων διπλωματικών και εθνικών ζητημάτων της Ελλάδας, όπως ήταν λ.χ. το Επτανησιακό

3. Β. Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, «Ο Στέφανος Ξένος και η Ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασης», εισαγωγή στην επανέκδοση του μυθιστορήματος, «Νεοελληνική Βιβλιοθήκη. Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη», Αθήνα 1988, σ. 7-27.

4. *Ασμοδαίος*, έτ. Α', αρ. 1 (5/1/1875) 4, Β', αρ. 56 (8/2/1876) 2.

5. *Ασμοδαίος*, έτ. Α', αρ. 33 (6/9/1875) 2.

6. Σ. Θ. Λάσκαρις, *Διπλωματική ιστορία της Ελλάδος, 1821-1914*, Αθήνα 1947, σ. 159-173, Evangelos Kofos, *Greece and the Eastern Question, 1875-1878*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 206 κ.εξ., του ίδιου, «Τα μετά το Συνέδριο του Βερολίνου και η προσάρτηση της Θεσσαλίας (1878-1881)», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. 13, Αθήνα 1977, σ. 353-365, και Αγγελικής Σφήκα-Θεοδοσίου, *Η προσάρτηση της Θεσσαλίας. Η πρώτη φάση στην ενσωμάτωση μιας ελληνικής επαρχίας στο ελληνικό κράτος (1881-1885)*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 2-13.

και το Κρητικό στη δεκαετία του 1860. Στο τελευταίο μέρος του βιβλίου του *East and West*, που τυπώθηκε στο Λονδίνο στα 1865 (προκαλώντας σάλο με την απροσχημάτιστη κριτική του εναντίον επώνυμων παραγόντων της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής), περιέχονται κάπως αναλυτικότερα οι απόψεις του για τη λύση του Ανατολικού Ζητήματος⁷. Με το ξέσπασμα, δέκα χρόνια αργότερα, της νέας μεγάλης κρίσης στην Ανατολή (μετά την εξέγερση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης), ο Ξένος επανήλθε με ένα ακόμα πολιτικό έργο, το *Union or Dismemberment of Turkey*. Στο βιβλίο του αυτό, που κυκλοφόρησε στο Λονδίνο το 1876, υποστήριζε ότι η λύση του προβλήματος δεν ήταν ένας άκαιρος για τα ελληνικά συμφέροντα διαμελισμός της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά η ελληνοτουρκική προσέγγιση και, μετά από τον εξευρωπαϊσμό της Τουρκίας, η εξασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων για την ελεύθερη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των διαφόρων εθνοτήτων της, και ιδιαίτερα των Ελλήνων⁸. Ανάλογες απόψεις υποστηρίζονταν βέβαια και από άλλους Έλληνες της εποχής. Εκείνο που προκάλεσε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον ήταν ο τρόπος που ο Ξένος δοκίμασε, όπως θα δούμε, να τις εφαρμόσει στην πράξη και μάλιστα σε μια περίοδο μεγάλης έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Τα ενδιαφέροντα αυτά του Ξένου δεν εκδηλώνονταν μόνο με πολιτικές αναλύσεις και συχνή αρθρογραφία στον ελληνικό και τον βρετανικό τύπο, αλλά και με ενεργότερη, άμεση συμμετοχή του σε αρκετά πολιτικά ζητήματα: Είχε συνεργαστεί με τους αντιπάλους του Όθωνα, συμβάλλοντας κι αυτός με τον τρόπο του στην ανατροπή της Βαυαροκρατίας· ανέλαβε πρωτοβουλίες για να επηρεάσει την ελληνική και την αγγλική κοινή γνώμη για το ζήτημα της διαδοχής του ελληνικού θρόνου· δημιούργησε, με την ενθάρρυνση της ελληνικής κυβέρνησης, φιλελληνικούς συλλόγους και κοινοβουλευτικά *lobies* στο Λονδίνο· πρωτοστάτησε σε εράνους και άλλες ενέργειες για την ενίσχυση των επαναστατών στην Κρήτη· τέλος, το Μάρτιο του 1868, πριν ακόμα δημιουργηθεί το Ηπειροθεσσαλικό, ανέλαβε την προεδρία ενός «Θετταλοηπειρωτικού Συλλόγου», με στόχο, όπως γράφει ο ίδιος, να προωθήσει τα συμφέροντα του Ελληνισμού στις δυο τουρκοκρατούμενες περιοχές. Κατάφερε επίσης να πείσει την ελληνική κυβέρνηση να τον διορίσει γενικό πρόξενο στο Λονδίνο

7. *East and West. A Diplomatic History of the Annexation of the Ionian Islands to the Kingdom of Greece...*, Λονδίνο 1865, σ. 37-124. Ανατύπωση στο έργο του ίδιου *Union or Dismemberment of Turkey...*, Λονδίνο 1876, σ. 41 κ.ε.

8. *Union or Dismemberment*, σ. 10 κ.ε. Πρβλ. και την πιο κάτω σημ. 20.

στα 1865, άσχετα αν ο διορισμός του δεν εγκρίθηκε τελικά από το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών εξαιτίας ακριβώς της κριτικής που του ασκούσε και, τέλος, επιδίωξε επανειλημμένα να εκλεγεί βουλευτής στις Κυκλάδες και στην Αττικοβοιωτία και στη συνέχεια και δήμαρχος Αθηναίων (1879-1892)⁹.

Η ανάμιξη του Ξένου στις προσπάθειες για την παραχώρηση της Ηπείρου και της Θεσσαλίας στην Ελλάδα ενθαρρύνθηκε από το ότι από τον Ιανουάριο του 1879 είχε γίνει πια φανερό ότι το χρόνιο εκείνο ζήτημα θα προκαλούσε αναπόφευκτα επικίνδυνες ελληνοτουρκικές κρίσεις. Ακριβώς μετά την αποτυχία των ελληνοτουρκικών διαπραγματεύσεων στην Πρέβεζα, τον Απρίλιο του 1879, και πριν από την έναρξη της ελληνοτουρκικής διάσκεψης στην Κωνσταντινούπολη¹⁰, ζήτησε και ο Ξένος από τον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κουμουνδούρο να τον στείλει σε ανεπίσημη μυστική αποστολή στην Κωνσταντινούπολη με στόχο την εξαγορά του μουσουλμανικού τύπου και τον παρασκηνιακό προσεταιρισμό μερικών Οθωμανών αξιωματούχων του περιβάλλοντος του Σουλτάνου υπέρ των ελληνικών απόψεων. Ο Κουμουνδούρος μπροστά στα αδιέξοδα δέχτηκε. Και ο Ξένος άρχισε στην οθωμανική πρωτεύουσα να επιδιώκει, με γνωριμίες και δωροδοκίες, να αποκτήσει τις αναγκαίες προσβάσεις στους κύκλους του Αβδούλ Χαμίτ. Η αποστολή έμεινε μυστική, ακόμα και από τους Έλληνες διπλωμάτες που εργάζονταν επίσημα στην οθωμανική πρωτεύουσα για την ίδια υπόθεση. «Ουδείς Έλλην ούτε εν Ελλάδι ούτε ενταύθα», θα γράψει ο Ξένος από την Κωνσταντινούπολη εμπιστευτικά προς τον Κουμουνδούρο στις 11 Ιουνίου 1879, «γνωρίζει το ελάχιστον των πράξεών μου. Εδώ νομίζουν ότι ήλθον όπως ιδρύσω εταιρίαν των παραχωρηθέντων μοι μεταλλείων, προσποριστώ δε τα κεφάλαια διά την κατασκευήν ατμοτροχιοδρόμων. Το αυτό φρονεί η Πρεσβεία και το Προξενείον, η δε εχθυμία αύτη πρέπει να διατηρηθεί μέχρι τέλους. Ο μόνος Έλλην προς ον εξηγήθην τα της συμμαχίας (ενν. που θα πρότεινε στην Υψηλή Πύλη) είναι ο αρχίατρος του Σουλτάνου Μαυρογένης εφφένδης. Εκ του στόματος τούτου ουδέν θα εξέλθη»¹¹. Η υπόθεση, ωστόσο, δε θα παραμείνει μυστική για πολύ

9. Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, *ό.π.* Πρβλ. Δ. Βικέλα, *Η ζωή μου*, Αθήνα 1908, σ. 359-375· Ράδου, *ό.π.*, σ. 36-48, 60-61· Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, *Τα γράμματα και η τέχνη. Μελετήματα και προσωπογραφίες*, Αθήνα 1967, σ. 127-136 («Ο Στέφανος Ξένος. Το μυθιστόρημα μιας ζωής»), και Βάσου Τσιμπιδάρου, *Οι Έλληνες στην Αγγλία*, Αθήνα 1974, σ. 120-136.

10. Σφήκα-Θεοδοσίου, *ό.π.*, σ. 5-7.

11. Η επιστολή δημοσιεύτηκε αργότερα στην εφημ. *Νέαι Ιδέαι*, έτ. Δ', αρ. 1039 (21/9/1881) 5. Για την επιρροή που ασκούσε στον Αβδούλ Χαμίτ Β' ο γνωστός αρχίατρος

καιρό. Ο ίδιος ο Ξένος την εκμυστηρεύτηκε μάλλον επιπόλαια τον Αύγουστο του 1879 στον Πέτρο Βράιλα-Αρμένη, πρεσβευτή της Ελλάδας στην Πετρούπολη και έκτακτο μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας στην ελληνοτουρκική διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης. Η εκμυστήρευση μάλιστα αυτή στάθηκε φαίνεται μοιραία για την ιδιόμορφη αποστολή του Ξένου: Ο Βράιλας-Αρμένης συζήτησε το θέμα με αξιωματούχους της ελληνικής πρεσβείας (πιθανότατα με τον πρεσβευτή Ανδρέα Κουντουριώτη) και με τον Υπουργό Εξωτερικών Θεόδωρο Δηλιγιάννη στην Αθήνα, προκαλώντας έτσι την ανάκληση του Ξένου¹². Παρ' όλα αυτά η υπόθεση θα έμενε ακόμα άγνωστη στο πλατύ κοινό, αν ένας από τους κυριότερους συνεργάτες του Ξένου στην Κωνσταντινούπολη, ο Γάλλος ταγματάρχης Outhier, δεν τον έσερνε το φθινόπωρο του 1879 στα δικαστήρια, απαιτώντας το καθόλου ευκαταφρόνητο ποσό των 24.500 φράγκων ως αποζημίωση για τις δαπάνες που είχε κάνει για λογαριασμό του και ενονόματι της ελληνικής κυβέρνησης στην Κωνσταντινούπολη¹³.

Η υπόθεση προβλήθηκε στις 23 Ιανουαρίου 1880 από το *Μη Χάνεσαι*. Εκθειάζοντας την επιτηδειότητα με την οποία ο απένταρος συγγραφέας του *Διαβόλου εν Τουρκία* είχε προσπαθήσει να αποσπάσει από τον Κουμουνδούρο χρήματα του δημοσίου για να προωθήσει τη λύση του Ηπειροθεσσαλικού ζητήματος, η εφημερίδα του Βλάση Γαβριηλίδη τον εμφανίζει να δηλώνει στον Έλληνα πολιτικό: «Είμαι Σμυρναίος και πολυμήχανος. Θέλεις να λυθή το ζήτημα εντός ολίγου; 'Αφσε με να πάγω εις Κωνσταντινούπολιν. Με εν εκατομμύριον σου το λύω. Τι θα κάμω μη σε μέλει. Θα εισδύσω εις τα χαρέμια, θα κάμω τον Οσμάν [ενν. τον Τούρκο υπουργό Στρατιωτικών] και τον Σουλτάνον φιλέλληνας, θα σου πλέξω ολόκληρον μυθιστόρημα, θα γίνω πραγματικός διάβολος εν Τουρκία, αλλά το ζήτημα θα το λύσω...»¹⁴. Τη μεθεπόμενη μέρα ο βουλευτής Τροιζηνίας Δουζίνας κατήγγειλε στη Βουλή τις φήμες που κυκλοφορούσαν στην Αθήνα, ότι ο Outhier και ο Ξένος εί-

του σουλτάνου και γερουσιαστής στα χρόνια της αποστολής του Ξένου στην Κωνσταντινούπολη Σπυρίδων Μαυρογένης (1816-1902) βλ. Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Αθήνα 1974, σ. 30.

12. Τα γεγονότα αυτά τα κοινοποίησε απολογητικά ο ίδιος ο Ξένος σε ειδικό Έκτακτον Παράρτημα του εν Λονδίνω Βρετανικού Αστέρου. Πέμπτον Παράρτημα, Αθήνα, γ.χ. (αρχές Φεβρ. 1880), σ. 80.

13. Λεπτομέρειες σε επιστολή του Ξένου προς τον Κουμουνδούρο της 2 Οκτ. 1879, που δημοσιεύτηκε στην εφημ. *Νέαι Ιδέαι*, έτ. Δ', αρ. 1051 (5/10/1881) 4.

14. *Μη Χάνεσαι*, έτ. Α', αρ. 4 (23/1/1880) 1.

χαν αναπτύξει στην οθωμανική πρωτεύουσα, και μάλιστα με την υποστήριξη της ελληνικής κυβέρνησης, περίεργες πρωτοβουλίες *«προς εξαγοράν του ελληνικού ιδανικού»*, προσεγγίζοντας *«εις τον γυναικωνίτην ή εις το σεράγιον του Σουλτάνου ή εις οιονδήποτε άλλον πρόσωπον εν Κωνσταντινουπόλει»*. Και ο Κουμουνδούρος αναγκάστηκε απολογούμενος να αποκαλύψει ένα μέρος μόνο του διπλωματικού και οικονομικού εκείνου φιάσκου, φορτώνοντας όμως όλες τις ευθύνες στον Ξένο¹⁵. Ο Ξένος με τη σειρά του αισθάνθηκε την ανάγκη να υπερασπιστεί τον εαυτό του, δημοσιεύοντας την επόμενη κιόλας μέρα στις εφημερίδες το περιεχόμενο μέρους της αλληλογραφίας του με τον Έλληνα πρωθυπουργό, όπου και η υπόσχεση του τελευταίου για τη χρηματοδότηση των ενεργειών του στην Κωνσταντινούπολη: *«Θυσία 200.000 λιρών ή και πλειότερον»*, του έγραφε ο Έλληνας πρωθυπουργός σε εμπιστευτική επιστολή του της 23 Μαΐου/4 Ιουνίου 1879, *«δεν είναι τι σπουδαίον, αρκεί να μη εξοδευθώσω εις μάτην. Εργάσθητι λοιπόν εντόνως και δραστηρίως..., όταν δε φθάσητε εις αίσιον πέρας, τηλεγραφήσατέ μοι, στείλτε μου το συμβόλαιον διά να λάβω καιρόν να ετοιμάσω τας λίρας»*¹⁶.

Όπως ήταν επόμενο, η ιστορία μετατράπηκε σε πολιτικό θέμα, που, φυσικά, δεν έμεινε ανεκμετάλλευτο από τον σατιρικό τύπο της Αθήνας. Το *Μη Χάνεσαι* έσπευσε να αξιοποιήσει περισσότερο το ζήτημα, δημοσιεύοντας σε συνεχή τεύχη έμμετρες και πεζές σάτιρες, φανταστικούς διαλόγους και, τέλος, μια θεατρική παρωδία με τον (εμπνευσμένο από το ομώνυμο μυθιστόρημα του Ξένου) τίτλο: *Ο Διάβολος εν Τουρκία ή τα χρήματα του Διαβόλου*, και με ήρωες τους πραγματικούς πρωταγωνιστές της υπόθεσης (τον Ξένο, τον Κουμουνδούρο, τον Βράιλα-Αρμένη, τον Θ. Δηλιγιάννη, τον Ουγγαρέζο στρατηγό Κλάπκα κ.λ.π.), μαζί με τους απαραίτητους βέβαια φανταστικούς κομπάρσους (την Αϊσέ και τη Γκιουλ-χανούμ, τον Αράπη αρχιευνούχο του σεραγιού Χασάν κ.ά.)¹⁷. Στη συνέχεια τη σκυτάλη την πήρε ο *Ραμπαγάς*, δημοσιεύοντας στιχουργήματα του Σουρή, λογοπαίγνια και παρωδίες των σχοινοτενών αναλύσεων *«του ελληνικού ζητήματος»* του Ξένου¹⁸. Από κον-

15. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής*, τόμ. Α', Αθήνα 1879, σ. 415-416 (συνεδρ. της 24 Ιαν. 1880).

16. *Νέαι Ιδέαι*, έτ. Β', αρ. 536 (26/1/1880) 2. Πρβλ. και *Παλιγγενεσία*, έτ. ΙΗ', αρ. 4649, σ. 1, *Εφημερίς* έτ. Ζ', αρ. 26 (26/1/1880) 4-5.

17. *Μη Χάνεσαι*, έτ. Α', αρ. 5 (25/1/1880) 2-4, αρ. 7 (30/1/1880) 1-3 κ.λπ. Η εφημερίδα θα χαρακτηρίσει λίγους μήνες αργότερα την ίδια τη ζωή του Ξένου ως *«μεγαλοφυές μυθιστόρημα χαρακτήρος»* (αρ. 97 (19/10/1880) 2).

18. *Ραμπαγάς*, έτ. Β', αρ. 153 (31/1/1880) 1-2, 3, αρ. 162 (2/3/1880) 7· πρβλ. και έτ. Δ', αρ. 311 (24/9/1881) 2-3 κ.α.

τά και ο αντιπολιτευόμενος τον Κουμουνδούρο Αριστοφάνης, που παρουσιάζει κι αυτός μια παρωδία της αλληλογραφίας Ξένου-Κουμουνδούρου: «*Ταύτην την στιγμήν (εμφανίζει τον Ξένο να γράφει στον Έλληνα πολιτικό) απροσδοκίτως και παρ' ελπίδα προσκαλούμαι παρά του χαμάμ - μπάση να μεταβώ εις τον καφέ οτζάκ του Σεραγίου, όπως συντάξω το συμβόλαιον της δωροδοκίας του Σουλτάνου με τον τζοϋτζέ του, του (!) μόνου του πιστού μυστικοσυμβούλου. Πετώ εκ χαράς. Και όλα πιστεύω να τα κατορθώσωμεν με μόνον διακοσίας χιλιάδας λίρας*»¹⁹.

Παρά την ομοβροντία αυτή εναντίον του, ο Ξένος δεν προχώρησε σε άλλες αποκαλύψεις. Περιορίστηκε σε κάποιες μάλλον απολογητικές για τις ενέργειές του δημοσιεύσεις σε έκτακτα παραρτήματα του Βρετανικού Αστέρου (τα οποία έσπευσε να κυκλοφορήσει αρκετά χρόνια πριν επαναλάβει την επανέκδοση του ίδιου του περιοδικού του)²⁰. Μόνο μετά τη λύση του Ηπειροθεσσαλικού —που έληξε επιτέλους με την ελληνοτουρκική σύμβαση της 20ής Ιουνίου 1881— αισθάνθηκε ελεύθερος να αρχίσει πραγματικά την αντεπίθεσή του. Στα μέσα λοιπόν Σεπτεμβρίου κυκλοφόρησε μιαν οργισμένη «συγγραφήν» με έναν τίτλο που θα αφήσει εποχή: *Ο μισοπάρθενος Κουμουνδούρος*²¹. Εκεί, αφού πρώτα κατηγορεί τον Έλληνα πρωθυπουργό ότι τις πολεμικές προετοιμασίες δεν τις είχε κάνει για την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, αλλά «*θηρεύων μόνον τον τρόπον του δανείζεσθαι, δαπανάν και αγοράζειν αντί όπλων και πυροβόλων και πυρομαχικών σκόρδα... δια μίαν αριστοφάνειον σκορδομαχίαν*», τον καταγγέλλει ότι ετοιμαζόταν τώρα χωρίς ντρο-

19. Αριστοφάνης, έτ. Η', αρ. 9 (31/1/1880) 33-34.

20. Έκτακτον Παράρτημα, ό.π., σ. 77-81, όπου επαναλαμβάνει συνοπτικά και τις απόψεις του για τη λύση του Ηπειροθεσσαλικού και γενικότερα του ελληνικού εθνικού προβλήματος: «*Τα μέσα της λύσεως*», γράφει σε πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο «*Η θέσις του ελληνικού ζητήματος*» (σ. 77), «*είναι ή μία ειλικρινής συμμαχία και επιμαχία μετά της Τουρκίας κατά των κοινών ημών εχθρών (ενν. των Ρώσων), του Σουλτάνου ποιούντος μίαν Ελλάδα ισχυράν και ικανήν, όπως δώση αύτη προς την Μεγαλειότητά Του την ανήκουσαν επικουρίαν, ερχομένη προς διάσωσιν του εν τη επικρατεία Του κινδυνεύοντος Ελληνισμού, του να μεταβή υπό την δεινότεραν δουλείαν του Πανσλαβισμού, ή άνευ αναβολής ελαχίστου χρόνου να μεταμορφώσωμεν την Ελλάδα από της μεθορίου γραμμής της μέχρι του Ταινάρου εις εν στρατόπεδον, όπως ανδρικώς εισέλθη εν τω τουρκικώ εδάφει συγχρόνως μετά των άλλων εθνοτήτων και λυτρώση πρώτον τους κινδυνεύοντας αδελφούς της και δεύτερον το ίδιον ημών ελληνικόν κράτος, ούτινος η ανεξαρτησία αναντιρροήτως επαπειλείται άμα μεταβάλωμεν γείτονα άλλον αντί της Τουρκίας...*». Για τις θέσεις του αυτές πρβλ. πιο πάνω και τις σημ. 7-8.

21. Ο μισοπάρθενος Κουμουνδούρος, ήτοι το έθνος, ο στρατός και το πυροβολικόν της Ελλάδος, Αθήνα 1881.

πή να «εισελάση δι' εξαπώλου οχήματος» στις προσαρτημένες περιοχές ως ελευθερωτής, «κεκαλυμμένος ως ο Νέρων εις τα Ολύμπια ευώδει διαπάσματι, χειροκροτούμενος παρά των εκσπόνδων και εκγενών ή των αμαθών και πεπλανημένων... παρακολουθούμενος υπό τινων των δήθεν κλιβανοφόρων... και χιλίων κορυβάντων... νέα επάσματα Θετταλικά ψαλλόντων», οι οποίοι μάλιστα φρόντιζαν να τον αναδείξουν ως «τον Καβούρ της Ελλάδος». Και, τέλος, δήλωνε ότι θα έσπαζε πια τη σιωπή του, για να υπερασπιστεί την υπόληψη τη δική του και «των συμπρακτόρων» του²². Στις 20 Σεπτεμβρίου ο Ραμπαγάς, επιστρατεύοντας τους δοσμένους στην επιτηδευμένη αυτή αρχαΐζουσα χαρακτηρισμούς του Ξένου για τον Κουμουνδούρο, περιγράφει τις αντιδράσεις των αρχών στην άγρια εκείνη πολεμική: «Οι εριβρυχείς και κελαδεινοί πωληταί των εφημερίδων εστρουμόνοντο [!] προχθές εις το έμπνικτον της αστυνομικής διευθύνσεως υπόγειον, διότι κλαγγηδόν διελάλουν ανά τας οδούς φυλλάδιον του κ. Σ. Θ. Ξένου υπό την επιγραφήν Ο Μιξοπάρθενος Κουμουνούρος, ενώ ο φημιζόμενος αυτός Καβούρ, ο ούτε Κάβουρας, ο οστοκλάστης [!] του Ελληνισμού, ο περιμάραρος..., γυμνούται, εκδαίρεται, εξαρθρούται και δείκνυται οίος αληθώς είναι πολιτικός κόβαλος»²³. Το θέμα θα εξελιχθεί σε πραγματικό σκάνδαλο, όταν ο Ξένος θα αρχίσει, σχεδόν καθημερινά, να δημοσιεύει στην εφημερίδα *Νέαι Ιδέαι* ολόκληρη την ως τότε απόρρητη αλληλογραφία του με τον Κουμουνδούρο και τους συνεργάτες του στην Κωνσταντινούπολη, καθώς επίσης και αποσπάσματα από το «Ημερολόγιόν» του, που αναφέρονταν στην ίδια υπόθεση²⁴.

Την αποκαλυπτική εκείνη αλληλογραφία έσπευσαν και πάλι να την αξιοποιήσουν τα σατιρικά φύλλα. Στις 24 Σεπτεμβρίου ο Ραμπαγάς αναρωτιέται (παρωδώντας ταυτόχρονα και την ιδιότυπη γλώσσα του Ξένου) πώς «ο στροφοιργικός, ο τροχοπαικτικός, ο μιξοπάρθενος και είτι άλλο, κατά Ξένον, Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, εδείχθη τόσον ιλλός, ώστε να φαντασθή καν ότι ηδύνατο ποτέ να κυριεύση την Κωνσταντινούπολιν ορχούμενος επαναβληδόν προ των πυγοστόλων χανουμισσών, των τριπράτων εννούχων και των σερέτιδων πασσάδων...»²⁵. Δυο μέρες αργότερα ο Αριστοφάνης, αφού πρώτα σατίρισε έμμετρα τα μεγαλεπήβολα σχέδια του Ξένου και του Κουμουνδού-

22. Ό.π., σ. VI-VII, IX, XLVI-XLVII.

23. Ραμπαγάς, έτ. Δ', αρ. 310 (20/9/1881) 2.

24. Στεφάνου Ξένου, «Η ετέρα λύσις του ελληνικού ζητήματος», *Νέαι Ιδέαι*, έτ. Δ', αρ. 1039 (21/9/1881) - αρ. 1051 (5/10/1881). Για τα αποσπάσματα από το «Ημερολόγιο» του Ξένου βλ. αρ. 1045 (28/9/1881) 3-4.

25. Ραμπαγάς, έτ. Δ', αρ. 311 (24/9/1881) 2.

ρου, αρχίζει να δημοσιεύει σε οκτώ συνέχειες το δήθεν μυθιστόρημα *Ο Δον Κιχώτος Σ. Ξένου*. Εκεί παρωδεί, με αμείλικτο τρόπο και το συγγραφικό ύφος του Ξένου και τις ιλαροτραγικές του περιπέτειες στην Κωνσταντινούπολη (όπου τον εμφανίζει να κυκλοφορεί μεταμφιεσμένος σε χότζα) και τη μυστική του αλληλογραφία με τον Κουμουνδούρο²⁶. Τις ίδιες μέρες και ο *Ασμοδαίος* θα εικονογραφήσει τη δική του σατιρική απόδοση της αλληλογραφίας με ολοσέλιδη γελοιογραφική αναπαράσταση των δυο πρωταγωνιστών της ιστορίας²⁷.

Περισσότερο πρωτότυπη θα μπορούσε να θεωρηθεί η διακωμώδηση της υπόθεσης από τον Σουρή σε ένα μεγάλο (338 στίχων) και δηκτικότατο στιχούργημα με το γενικό τίτλο *Κυανή βίβλος*, που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στο *Μη Χάνεσαι*. Η *Κυανή βίβλος* αποτελείται από τρία μέρη: από μια προεξαγγελτική «Προδιοίκησιν», στην οποία ο ποιητής δίνει περιληπτικά σε δέκα εξάστιχα ολόκληρη την υπόθεση της αποστολής του Ξένου στην Κωνσταντινούπολη, από το κύριο μέρος, που είναι βέβαια η σατιρική απόδοση (σε 232 στίχους) της αλληλογραφίας Ξένου-Κουμουνδούρου, και από μια συμπληρωματική 106στιχη παρωδία του «Ημερολογίου» του Ξένου²⁸. Φαίνεται ότι η *Κυανή βίβλος* είχε απήχηση, γιατί ο Σουρής φρόντισε την ίδια κιόλας χρονιά να την εκδώσει και σε αυτοτελές 16σέλιδο φυλλάδιο²⁹.

Η παρωδία του Σουρή ακολουθεί σχεδόν κατά χρονολογική σειρά τις επιστολές του Ξένου και του Κουμουνδούρου, και θίγει τις χαρακτηριστικότερες πτυχές της μυθιστορηματικής εκείνης ιστορίας, ιδιαίτερα τις οικονομικές, που τώρα, μετά τη λύση του διπλωματικού ζητήματος, αποτελούσαν βασικό στοιχείο στην κριτική εναντίον του Κουμουνδούρου. Όπως είπαμε, ο πρωταρχικός στόχος της αποστολής του Ξένου ήταν να επιτύχει τη λύση του Ηπειροθεσσαλικού μέσω μιας ελληνοτουρκικής προσέγγισης. Παρ' όλα αυτά, με την πρώτη κιόλας επιστολή, που έστειλε από την Κωνσταντινούπολη στον Κουμουνδούρο, πρότεινε τη διπλωματική και οικονομική στήριξη εκμέρους των Ελλήνων και ενός «συνταγματικού» πραξικοπήματος, που, όπως ισχυριζόταν, ετοίμαζαν μυστικά μερικοί φιλελεύθεροι Οθωμανοί εναντίον του

26. *Αριστοφάνης*, έτ. Θ', αρ. 77 (26/9), σ. 2-3, αρ. 78 (1/10) 2-3, αρ. 79 (3/10) 2-3, αρ. 80 (10/10) 2-3, αρ. 82 (14/10) 2-3, αρ. 83 (17/10) 2-3, αρ. 84 (21/10/1881) 2-3.

27. *Ασμοδαίος*, έτ. Γ', αρ. 138 (27/9/1881) 3.

28. *Μη χάνεσαι*, έτ. Β', αρ. 196 (24/9/1881) 5-6 — αρ. 201 (7/10/1881) 3-4.

29. Γεωργίου Σουρή, *Κυανή βίβλος της Ελλάδος*, Αθήνα 1881. Στο φυλλάδιο όμως δεν περιλαμβάνεται η «Προδιοίκησις», που λείπει επίσης και από *Τα Άπαντα Γεωργίου Σουρή*, επιμ. Γ. Βαλέτα, τόμ. 4, Αθήνα 1966, σ. 83-93.

Αβδούλ Χαμίτ Β'. Για την ενίσχυση μάλιστα των επίδοξων πραξικοπηματιών ο ευφάνταστος Ξένος πρότεινε και μια αιφνιδιαστική απόβαση 10-15.000 ανδρών του ελληνικού στόλου μέσα στην ίδια την πρωτεύουσα του οθωμανικού κράτους: «Πρέπει να προσπαθήσωμεν», γράφει με ιδιαίτερη αισιοδοξία στον Έλληνα πρωθυπουργό στις 17/29 Μαΐου 1879, «να συλλάβωμεν τον ημίνεκρον τάρρον εκ των κεράτων και ουχί εκ της κέρκου. 10 ή 15.000 ναύται εξ Ελλάδος, καλώς κατηχημένοι και οργανισμένοι [!], δύνανται εν μιά νυκτί κρύφα μετακομιζόμενοι ενταύθα τινά χρόνον προ του πραξικοπήματος, να τελειώσουν το παν, συλλαμβάνοντες τα πλοία, το οπλοστάσιον, την Αυλήν και τους κυριωτέρους πασσάδες, κυκλοφορούσης της Προσωρινής Κυβερνήσεως πρόγραμμα ισοπολιτείας και ανεξίθρησκείας και σέβας προς την ιδιοκτησίαν εκάστου. Τούρκοι και Χριστιανοί θα χειροκροτήσουν και θα παραδεχθούν τα τετελεσμένα...»³⁰. Ο Σουρής βέβαια δεν ήταν δυνατό να αφήσει ασχολίαστη την τυχοδιωκτική εκείνη επιχείρηση των Ελλήνων («κομάντος»):

*Η υπόθεσίς μας πρέπει με δυο τρόπους να λυθεί,
ή με χρήματα καμπόσα ή με βόλι και σπαθί.
Αν το δεύτερον συμφέρει εις το έθνος να γενή,
τότε ας ελθούν στην Πόλι μία νύκτα σκοτεινή
δέκα δώδεκα χιλιάδες θαλασσόμαχα παιδιά,
που κι εγώ τον ερχομό τους να μην πάρω μυρωδιά.
Μόλις το λοιπόν πατήσουν τα ναυτόπαιδα στη γη,
ευθύς χύνονται στην Πόλι και αρχίζουν τη σφαγή.
Εδώ κάμποσα χαστούκια, εκεί κάμποσες γροθιές,
παραπέρα λίγα συμπάρα, φωτιά, σούβλισμα, σπαθιές,
'Οπ! πηδούνε στο Παλάτι, σπάνε πόρτες και γιαλιά,
Κι έτσι παίρνουμε την Πόλη και τελειώνει η δουλειά...»³¹*

Για την προώθηση της ελληνοτουρκικής προσέγγισης ο Ξένος υποστήριξε ότι αρκούσε η δωροδοκία μερικών αξιωματούχων του Σουλτάνου και ο εύκολος προσεταιρισμός, με οικονομικά μέσα και πάλι, του σουλτανικού περιβάλλοντος και του μουσουλμανικού τύπου. Ο απροκάλυπτος και παραστατικός τρόπος με τον οποίο διατύπωνε ο Ξένος τις εξωπραγματικές εκείνες προτάσεις δικαιολογεί αναμφίβολα και τον ερεθισμό της σάτιρας που ακολού-

30. *Νέαι Ιδέαι*, έτ. Δ', αρ. 1039 (21/9/1881) 4.

31. Σουρής, *Κυανή βίβλος*, σ. 3. Πρβλ. και το ειρωνικό σχόλιο του Ασμοδαίου, ό.π., σ. 2.

Οι διπλωματικές πρωτοβουλίες του Στ. Ξένου και ο σατιρικός τύπος της εποχής

θησε. Στις 17/29 Μαΐου 1879 λ.χ. έγραφε στον Κουμουνδούρο ότι έπρεπε «διαδωρούμενοι να εξαγοράσωμεν τους εν τω Συμβουλίω (ενν. του σουλτάνου) και της Αυλής νυν ευωνύτους μαζαργέτας», στις 11 Ιουνίου ότι χρειάζονταν «μικρά τινα δώρα ή μπαξίσια προς τους ευνούχους, τας γυναίκας και υποδεεστέρους αυλικούς και υπαλλήλους, τα οποία... εν Τουρκία είναι ως επιούσιος άρτος διά παν βήμα του εισερχομένου εν τοις Σεραγίοις και τοις μεγιστάσι», και ότι παράλληλα ήταν «ανάγκη να θέσωμεν εις άμεσον κίνησην τα όργανα των Μουσουλμάνων, μισθαγωγούντες ταύτα, δι' άρθρων δε εκτενών εξηγήσωμεν την ανάγκην της αμοιβαίας φιλίας και συμμαχίας ουχί μόνον κατά του Σλαβικού στοιχείου, αλλά και κατά του προδοτικού των Αλβανών», και στις 22 Ιουνίου ότι «οι ευνούχοι, οι τσοχαντζαρίδες, οι πυλωροί μέχρι των αξιωματικών ίστανται ως άμοτοι λύκοι με φούχταν ανοικτήν ενώπιον του εξερχομένου» (από το Σεράι.)³². Για να αποκτήσει προσβάσεις στους αντίστοιχους κύκλους ο Ξένος χρησιμοποίησε ως μεσάζοντες, εκτός από τον γιατρό Σπ. Μαυρογένη, δυο ακόμα πρόσωπα, που με την αλληλογραφία του Ξένου και τις παρωδίες της έγιναν πασίγνωστα και στην Αθήνα: τον βετεράνο της ουγγρικής επανάστασης του 1848 στρατηγό Klarpa (1820-1892) και τον Γάλλο ταγματάρχη Outhier³³. Η αισιοδοξία του Ξένου για την επιτυχία των σχεδίων του στηριζόταν στην οικονομική χρεωκοπία της οθωμανικής αυτοκρατορίας, που τότε ακριβώς, μετά την πτώχευση του 1875, υποχρεώθηκε να υπαχθεί σε διεθνή οικονομικό έλεγχο (1881)³⁴. Αρκούσαν, συνεπώς, επανέλαβε με τον τρόπο του και ο Σουρής, μερικές χιλιάδες χρυσές λίρες για να γίνουν οι Τούρκοι διαλλακτικότεροι:

*Εδώ όλοι κνηγούνε με ντουφέκι τον παρά,
κι ολοένα τ' άντερό τους απ' την πείνα γουργουρά.
'Όλοι κάθονται με στόμα ανοιχτό στον καφενέ,
και δεν βρίσκεται μετζήτι στου Χαμίτ τον χαζενιέ...³⁵*

32. *Νέαι Ιδέαι*, ό.π., αρ. 1039, σ. 4, 5, αρ. 1040 (22/9), σ. 3.

33. Πληροφορίες για το στρατηγό Klarpa και τον ταγματάρχη Outhier δίνει ο ίδιος ο Ξένος: *Νέαι Ιδέαι*, ό.π., αρ. 1039, σ. 4. Για τη «χρησιμοποίησή» τους από το Σουρή βλ. *Μη χάνεσαι*, έτ. Β', αρ. 196 (24/9/1881), 5 («Προδιοικήσεις»), και *Κυανή βίβλος*, σ. 3, 5, 13-15.

34. Χ. Δαμίρη, *Το Δημόσιον χρέος της Τουρκίας*, Αθήνα 1915, και, για τη νεότερη σχετική βιβλιογραφία, Charles Issawi, *The Economic History of Turkey (1800-1914)*, Σικάγο 1980, σ. 361-363.

35. Σουρής, *Κυανή βίβλος*, σ. 4.

Ο Κουμουνδούρος απέρριψε βέβαια από την αρχή ως «ακατόρθωτον» το σχέδιο του πραξικοπήματος. Αμφέβαλλε ακόμα και για τη δυνατότητα επηρεασμού του οθωμανικού τύπου, καθώς επίσης και για τη χρησιμότητα μιας άλλης πρότασης του Ξένου: μιας μυστικής συνάντησης κορυφής ανάμεσα στον Αβδούλ Χαμίτ και τον Έλληνα βασιλιά Γεώργιο Α'³⁶. Ο Σουρής δεν ήταν βέβαια δυνατό να αφήσει ασχολίαστο το τελευταίο θέμα, βάζοντας μάλιστα και τον Κουμουνδούρο να αντιπροτείνει τη δική του συνάντηση με τον Τούρκο σουλτάνο:

*Ο βασιλεύς Γεώργιος μαζί με τον Σουλτάνο
ν' ανταμωθούν σ' ένα νησί ή μέσα σε βαπόρι,
κι αν δεν θελήσουνε, εμείς τους πάμε με το ζόρι...
Αν θέλεις ανταμώνομαι εγώ με τον Σουλτάνο,
και να τον εύρω μοναχό, ηξεύρω τί του κάνω.
Επέ του το, παρακαλώ, κι αν ο Χαμίτ θελήσει,
ας έλθει εις τα Μέθανα μαζί μου να μιλήσει³⁷.*

Ο Κουμουνδούρος τελικά αποδέχτηκε, όπως είπαμε (μολονότι χωρίς την υπεραισιοδοξία του Ξένου), τις προτάσεις του για τον προσεταιρισμό, με δωροδοκία, μερικών παραγόντων του σεραγιού. Συμφώνησε επίσης και για τις διαπραγματεύσεις για την εξαγορά των οθωμανικών γαιών (που αποτελούσε άλλωστε κρίσιμο σημείο του Ηπειροθεσσαλικού Ζητήματος), αλλά με την προϋπόθεση ότι η συμφωνία θα γινόταν μετά την υπογραφή από τον σουλτάνο του πολυπόθητου «ιραδέ» για την παραχώρηση των επίμαχων επαρχιών στην Ελλάδα³⁸.

Είναι περίεργο που τόσο σοβαρά διπλωματικά ζητήματα αντιμετώπιζονταν χωρίς την παρέμβαση του Υπουργείου Εξωτερικών. Οι συνεννοήσεις γίνονταν με απόρρητη αλληλογραφία, στην οποία ο Κουμουνδούρος κρυβόταν κάτω από το ψευδώνυμο «Α(λέξανδρος) Δημητρίου» ή «Α(λέξανδρος) Παναγιώτου». Χρησιμοποιήθηκε ακόμα ειδικός κρυπτογραφικός κώδικας και κρυ-

36. Επιστολές του Ξένου της 23 Μαΐου/4 Ιουνίου, 12 Ιουνίου και 20 Ιουνίου 1879 (*Νέαι Ιδέαι*, ό.π., αρ. 1039, σ. 5, αρ. 1040, σ. 3).

37. Σουρή, ό.π., σ. 6.

38. Πρβλ. τη δήλωσή του στη Βουλή στις 25 Ιαν. 1880 (*Εφημερίς των Συζητήσεων*, ό.π., σ. 416). Για το πρόβλημα των οθωμανικών γαιών στην Ηπειροθεσσαλία μετά τη συμφωνία της προσάρτησης βλ. Σφήκα-Θεοδοσίου, *Η προσάρτηση*, σ. 97-123, 206-212.

Οι διπλωματικές πρωτοβουλίες του Στ. Ξένου και ο σατιρικός τύπος της εποχής

πτογραφικό λεξικό³⁹. Η αποκάλυψη και της λεπτομέρειας αυτής έδωσε στον Σουρή τη δυνατότητα να παίξει, συνδυάζοντας τους κωδικούς αριθμούς με τα χρηματικά ποσά που ο Ξένος ζητούσε μάταια να του στείλει ο Κουμουνδούρος για την εξαγορά των ανθρώπων του Αβδούλ Χαμίτ και για τις δικές του δαπάνες:

*Εξήντα δυο και τέσσερα, πενήντα τρία κι έξι,
εκόντευε ο Κισλάραγας προχθές να μου τις βρέξει,
τριάντα πέντε κι εκατό, ογδόντα και επτά,
γιατί και πάλιν γύρευε μπαξίσια και λεπτά.*

Και ο Κουμουνδούρος ανταπαντώντας:

*Εννέα, δέκα, ένδεκα και είκοσι χιλιάδες...
Από εμένα, Στέφανε, μην καρτερείς παράδες,
επτά εκατομμύρια κι εκατό κι ογδόντα,
και εις την πόρτα του κουφού όσο κι αν θέλεις βρόντα...⁴⁰*

Η σάτιρα εξακολούθησε να εμπνέεται από την άδοξη εκείνη περιπέτεια και στα επόμενα χρόνια, ξεκινώντας βέβαια τώρα από περισσότερο επίκαιρες αφορμές, όπως ήταν λ.χ. η συνάντηση του ηγεμόνα του Μαυροβουνίου με τον σουλτάνο τον Αύγουστο του 1883, που έκανε τον Ασμοδαίο να αναρωτιέται πώς θα πραγματοποιούνταν αυτή τη φορά χωρίς τη διαμεσολάβηση του Ξένου⁴¹, ή ο περιβόητος «ειρηνολέμενος» του Θεοδώρου Δηλιγιάννη, που έδωσε την ευκαιρία στον «Στρεψιάδη» στο 'Αστυ να συνδυάσει, τον Ιούνιο του 1886, το όνομα του Ξένου με τις προσπάθειες για μια ακόμα ελληνοτουρκική προσέγγιση⁴². Ο Κουμουνδούρος εξάλλου θα αποκαλείται στα σατιρικά φύλλα με το ψευδώνυμο «Αλέκος» ή «'Αλφα Δημητρίου» ακόμα και όταν η υπόθεση της ανάμειξης του Ξένου στο Ηπειροθεσσαλικό Ζήτημα θα έχει

39. *Νέαι Ιδέαι*, ό.π., αρ. 1040, σ. 3, 4, αρ. 1041, σ. 3-4, αρ. 1043, σ. 3, αρ. 1045, σ. 3. Τα πρωτότυπα τριών από τις επιστολές αυτές του Κουμουνδούρου προς τον Ξένο (με την υπογραφή «Αλέξανδρος Δημητρίου») σώθηκαν στα Γενικά Αρχεία του Κράτους: Β. Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, «Τα κατάλοιπα του Στεφάνου Ξένου», *ΕΕΦΣΠΘ*, 20 (1981), 470.

40. Σουρή, ό.π., σ. 11-12.

41. *Ασμοδαίος*, έτ. Ε', αρ. 236 (21/8/1883), 1.

42. 'Αστυ, έτ. Α', αρ. 41 (29/6/1886), 6-8.

πια χάσει εντελώς την επικαιρότητά της⁴³. Πάντως ο Ξένος εξακολούθησε να προκαλεί τη σάτιρα των συγχρόνων του και μετά τη λήξη της ιστορίας αυτής, αλλά περισσότερο με τις φιλολογικές και τις εκδοτικές του επιδόσεις. Τον Οκτώβριο του 1883 ο Ασμοδαίος συνδύασε σκωπτικά τις νέες κινήσεις για ελληνοτουρκική προσέγγιση «με την προχθεσινή αναχώρησιν του κ. Στεφ. Ξένου διά Κωνσταντινούπολιν», με την παρατήρηση ότι αυτή τη φορά μάλλον θα πετύχαινε στην αποστολή του, αφού είχε πάρει μαζί του και τα 10.000 πρόσωπα του τελευταίου του μυθιστορήματος⁴⁴. Ο υπαινιγμός αφορά στη δημοσίευση σε συνέχειες ενός ακόμα σχοινοτενούς και πολύπλοκου μυθιστορήματος του Ξένου, των *Απομνημονευμάτων ενός δυστυχούς*, που, κατά την προαναγγελία του συγγραφέα, θα ολοκληρωνόταν σε εννέα τόμους⁴⁵. Την ίδια εποχή, αλλά και αργότερα, με αφορμή και τις υποψηφιότητες του Ξένου στις δημοτικές εκλογές της Αθήνας, θα γίνονται στις εφημερίδες αλληπάλληλες σατιρικές αναφορές στις πολύπλοκες υποθέσεις και την ιδιόμορφη γλώσσα των νέων λογοτεχνικών δημιουργημάτων του Ξένου⁴⁶.

Η επίμονη εκείνη προτίμησή του σατιρικού τύπου για τον Ξένο δε σταμάτησε παρά μόνο με το θάνατό του. Από τη μεγάλη μάλιστα αυτή προβολή, που είχαν και τα πολυσυζητημένα δημοσιεύματά του, πέρασαν στη δημοσιογραφική και, ως ένα βαθμό, και στην πολιτική φρασεολογία της εποχής αρκετοί δικοί του νεολογισμοί (όπως λ.χ. ο χαρακτηρισμός ως χρυσοκανθάρων των πλούσιων ομογενών που είχαν εγκατασταθεί στην Ελλάδα⁴⁷). Αναμφί-

43. Βλ. π.χ. στον *Αριστοφάνη*, έτ. Γ', αρ. 15 (20/2/1882), 2, όπου στιχούργημα του «Ζορζ-Καν» για την πτώση (από την πρωθυπουργία) του «Άλφα Δημητρίου», αρ. 19 (2/3/1882), 1, 2, αρ. 21 (6/3/1882), 1, αρ. 22 (9/3/1882), 1, αρ. 30 (27/3/1882), 2, και στον *Ασμοδαίο*, έτ. Γ', αρ. 152 (10/1/1882), 1-2, 153 (17/1/1882), αρ. 154 (24/1/1882), 2.

44. *Ασμοδαίος*, έτ. Ε', αρ. 243 (9/10/1883), 3.

45. Τελικά κυκλοφόρησαν 5 τόμοι με τον τίτλο: *Απομνημονεύματα ενός δυστυχούς, ήτοι βίος των νόθων τέκνων. Μυθιστορία ιστορική πρωτότυπος*, Αθήνα 1883-1890.

46. *Ασμοδαίος*, έτ. Δ', αρ. 181 (1/8/1882), 4, αρ. 182 (8/8/1882), αρ. 183 (15/8/1882), 4, έτ. Δ', αρ. 203 (1/1/1883), 2, έτ. Ε', αρ. 222 (15/5/1883), 2, αρ. 258 (22/1/1884), 2, *Ραμπαγάς*, έτ. Ε', αρ. 485 (30/6/1883), 3, *Άστυ*, έτ. Α', αρ. 12 (22/12/1885), 7, αρ. 35 (18/5/1886), 6, έτ. Β', αρ. 70 (18/1/1887), 3, αρ. 77 (13/3/1887), 3, αρ. 79 (22/3/1887), 2, αρ. 95 (19/7/1887), 2, έτ. Γ', αρ. 120 (1/1/1888), έτ. Δ', αρ. 212 (15/10/1889), 2-3, έτ. ΣΤ', αρ. 262 (7/10/1890), σ. 2.

47. Καθιερώθηκε από το 45σέλιδο φυλλάδιο του Ξένου *Οι χρυσοκάνθαροι βουλευταί και αι αγύρνοι εταιρείαι των, χ.χ.* (Αθήνα 1881· πρωτοδημοσιεύτηκε την προηγούμενη χρονιά στα *Έκτακτα Παραρτήματα του Βρετανικού Αστέρου*). Πρβλ. *Ραμπαγάς*, έτ. Β', αρ. 166 (16/3/1880), 8, έτ. Δ', αρ. 331 (3/12/1882), 3-5. Ο Ξένος χρησιμοποίησε τον

Οι διπλωματικές πρωτοβουλίες του Στ. Ξένου και ο σατιρικός τύπος της εποχής

βολα ο ίδιος ο Ξένος ερέθιζε τη σάτιρα των συγχρόνων του με τον τρόπο που δημοσιοποιούσε τις ασυνήθιστες πρωτοβουλίες του, τόσο σε ζητήματα πολιτικά, όσο και στα εξίσου κατάλληλα για σατιρική «αξιοποίηση» μεγαλεπήβολα σχέδιά του για κατασκευές σιδηροδρόμων, εκμεταλλεύσεις σιδηρομεταλλείων, ίδρυση δορυφορικών πόλεων κ.λ.π.⁴⁸. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε τελευταία ανάλυση ο Ξένος με τις ποικίλες και ιδιόμορφες δραστηριότητές του δεν ενέπνεε μόνο τον σατιρικό τύπο της εποχής, αλλά βοηθούσε κι αυτός (έστω και άθελά του) στην απομυθοποίηση του «προτύπου βασιλείου»⁴⁹. Την έμμεση αυτή συμβολή του την επισήμανε με τον δικό του τρόπο και ο Σουρής στο *Ραμπαγά*, το Μάρτιο του 1880:

*Να κι ένας όπου φαίνεται σαν Ξένος,
με χίλιες δυο μουτζούρες αλειμμένος.
Στους δρόμους κάθε μέρα τρέχει... Νάτος!
Αυτός απομασκάρεψε το κράτος⁵⁰.*

χαρακτηρισμό και στην «ιλαροτραγωδία του Ανατολικού Ζητήματος» *Οι χρυσοκάνθαροι και η οικουμενική σύνοδος των διαβόλων της Ελλάδος και της Τουρκίας*, Αθήνα 1887. Ο όρος εμφανίστηκε σύντομα στις εφημερίδες χωρίς πια συσχετισμούς με τον Ξένο (βλ. π.χ. *Αριστοφάνης*, έτ. Γ', αρ. 25 (16/3/1882), 1-3, αρ. 26 (18/3/1882), 1-2) και αποθησαυρίστηκε, μαζί με καμιά δεκαπενταριά τουλάχιστον άλλους νεολογισμούς του Ξένου, από τον Στέφανο Αθ. Κουμανούδη, *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, τόμ. 2, Αθήνα 1900 (αναστ. επανέκδ. Αθήνα 1980), σ. 1122 (*χρυσοκανθαρικός, χρυσοκανθαρίς, χρυσοκανθαρομάστιξ*). Για το ιστορικό περιεχόμενο του όρου βλ. Ε. Σκοπετέα, *Το πρότυπο βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 60-61, 66-67 σημ. 43.

48. Για τα σχέδια αυτά εκτενής λόγος από τον ίδιο στον *Βρετανικόν Αστέρα* (*Έκτο Παράρτημα*, 12/3/1880), 94-103)· πρβλ. Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, «Τα κατάλοιπα του Στεφάνου Ξένου», σ. 468, 470-471, 476.

49. Για τον όρο βλ. Σκοπετέα, *ό.π.*, σ. 143 κ.ε., 201 κ.ε., 214 κ.ε.

50. *Ραμπαγάς*, έτ. Β', αρ. 162 (2/3/1880) 7.

